

The geopoetical detail?

The cultural archive as part of a place's texture

Elżbieta Dutka

ORCID: 0000-0002-5404-2586

detail “a part of a whole, a small and subordinate part; something tiny, a trifle.” to explain something in detail. To speak in general terms without going into details.¹

detail <fr. *détail*> part of a bigger whole, a small component of something, e.g., a machine, a device; metaphorically: a thing, a matter of no importance, a trifle.²

In comparison with what is large

The study of details has become the hallmark of micropoetics; in 2017, an entire issue of *Forum of Poetics* was devoted to it.³ Elżbieta Winięcka drew attention to the problematic nature of the object of micropoetics, insofar as it depends on the preconceived and subjective assumptions held by scholars:

¹ “Detail” in: *Słownik języka polskiego PWN* [The PWN Dictionary of the Polish Language], ed. Mieczysław Szymczak, vol. 1: A–K (Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999), 362.

² “Detail” in: *Słownik wyrazów obcych PWN* [The PWN Dictionary of foreign words and phrases], ed. Jan Tokarski (Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980), 147.

³ *Forum of Poetics* 2017 (spring/summer).

Because what matters here is the comparative perspective, which exhibits differences in scale, allowing us to highlight the fundamental fact that small is small in comparison with what is large (or, also, depending on our needs: official, dominant, manifest, self-explanatory, important, inspiring). And that what hitherto was overlooked or only fleetingly shown, particularly in the panoramic perspective on the history of literature, now finds itself at the centre of scholarly interest. As we can see, the scale of micro is micro only when there exists in our consciousness a broader context for it: macro-problems, macroprocesses and macrostructures.⁴

I would like to draw attention to the detail, a particular issue, a part perceived only on a micro scale. The spatial humanities provide a broader (albeit probably not the broadest⁵) critical background for it. Relatively recently, it inspired scholars to write about the spatial turn⁶ and today it inspires us to use the term “spatial literary studies.”⁷ Robert T. Tally coined such a collective name for various research perspectives focused on space, including geocriticism, literary geography, and geopoetics.⁸ Considered in the wider context of spatial literary studies, geopoetics, although in itself a significant and complex research trend, constitutes but a fragment, a detail. I shall narrow the perspective even further and focus on one particular approach to geopoetics.⁹ Elżbieta Rybicka in the monograph *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich* [Geopoetics. Space and Place in Contemporary Literary Theories and Practices] argues that geopoetics is primarily a research practice,¹⁰ a multifaceted project of “analysing and interpreting interactions (including circulations) among works of literature and related cultural practices and the geographical space.”¹¹ Respectively, in one of her articles, Rybicka writes that geopoetics studies investigate how geography determines literature (and the author) and the structure of a literary text; it may be defined as “the study of the mechanisms which create the topography of a region and a place.”¹² The

⁴ Elżbieta Winięcka, “Micropoetics and its contexts”, *Forum of Poetics* 2017 (spring/summer): 46.

⁵ An even broader background may be provided by the cultural theory of literature. See: *Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy* [The Cultural Theory of Literature. Main concepts and problems], ed. Michał Paweł Markowski, Ryszard Nycz (Kraków: Universitas, 2012); *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje* [The Cultural Theory of Literature (Part 2). Poetics, Problems, Interpretations], ed. Teresa Walas, Ryszard Nycz (Kraków: Universitas, 2012).

⁶ *The Spatial Turn. Interdisciplinary Perspectives*, ed. Barney Warf, Santa Arias (London: Routledge, 2009).

⁷ *Spatial literary studies. Interdisciplinary approaches to space, geography, and the imagination*, ed. Robert T. Tally (New York and London: Routledge, 2021).

⁸ Robert T. Tally, “Spatial Literary Studies Versus Literary Geography? Boundaries and Borders Amidst Interdisciplinary Approaches to Space and Literature”, in: *Spatial literary studies*, 317–331; Robert T. Tally, “Introduction: the map and the guide”, in: *Teaching Space, Place, and Literature*, ed. Robert T. Tally (London and New York: Routledge, 2018), 1–9; Robert T. Tally, “Introduction: The Reassertion of Space in Literary Studies”, in: *The Routledge Handbook of Literature and Space*, ed. Robert T. Tally (London and New York: Routledge, 2017), 1–6.

⁹ It is assumed that Kenneth White coined the term “geopoetics;” he saw it as a philosophy and an art of life. See: Kenneth White, *Geopoetyki* [Geopoetics], sel., ed., trans. Kazimierz Brakoniecki (Olsztyn: Centrum Polsko-Francuskie Côtes d’Armor – Warmia i Mazury w Olsztynie, 2014). Elżbieta Konończuk writes about the various meanings of geopoetics in: “W meandrach geopoetyki” [In the meanders of geopoetics], *Teksty Drugie* 6 (2005): 213–228. Anna Kronenberg, in turn, formulates an ecological understanding of geopoetics as “green writing and reading,” *Geopoetyka. Związki literatury i środowiska* [Geopoetics. Relations between literature and the environment] (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014).

¹⁰ Elżbieta Rybicka, *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich* [Geopoetics. Space and Place in Contemporary Literary Theories and Practices] (Kraków: Universitas, 2014), 12.

¹¹ Rybicka, *Geopoetyka*, 92.

¹² Elżbieta Rybicka, “Ponowoczesny regionalizm i badania komparatystyczne” [Postmodern regionalism and comparative studies], *Rocznik Komparatystyczny* 2 (2011): 154.

most important, but also the most problematic, category of geopoetics is place. Its complexity and heterogeneity may be explained using the metaphor of texture, insofar as it refers both to geology and the concepts associated with weaving, be it a piece of fabric or a text, which have been part and parcel of literary studies for years.¹³ A place's texture, this complex and condensed constellation, consists of:

[...] personal existential experiences, sensual experiences and emotions that permeate private landscapes, autobiographical memory with its turmoil, but also the sphere of cultural (literary, visual, musical) experiences, and, finally, imagination, which transforms and freely transfigures these components. And these three ingredients – experience, the **cultural archive**, and imagination – make up this dynamic configuration which we call “place,” not only in literature and not only in literary studies [emphasis – E.D.].¹⁴

The geopoetological detail that I would like to draw attention to is the cultural archive – a term that Rybicka did not even list in the subject index in her monograph.

In addition to geopoetics, a broader background against which such a detail as the cultural archive may be studied is the archival turn. It may be seen, first and foremost, in the name of the part of place's texture of interest to me; the name “cultural archive” is not accidental. One cannot but notice that the applied terminology is a testament to the popularity of archival imagery. Of course, the fact that archives are “trendy” does not fully explain why this particular name for the geopoetological detail is used, but it is nevertheless very telling.

The archival turn, like other “turns” recognized (probably too often) in contemporary literary studies, raises a number of questions.¹⁵ Scholars argue that this phrase did not only spark the interest in the archive, which found itself at the center of various research projects and fields, but also significantly expanded the definition and metaphorized the concept of the archive.¹⁶ A broader view of the archive as the figurative representation of the most important problems of modernity may be found, among other places, in Jacques Derrida's lecture, where he reads the archive in Freudian terms.¹⁷ The archive has been “revived” and “embodied” in

¹³Rybicka, *Geopoetyka*, 168–169.

¹⁴Rybicka, *Geopoetyka*, 173.

¹⁵Danuta Ulicka, “Zwrot archiwalny (jak ja go widzę)” [The archival turn (as I see it)], *Teksty Drugie* 1/2 (2010): 159–164.

¹⁶Elżbieta Wichrowska, “Badacz w archiwum i archiwum badacza. Paradoks archiwum” [The researcher in the archive and the researcher's archive. The paradox of the archive], *Pamiętnik Literacki* 2 (2021): 289–290. The 7th World Congress of Polish Studies at the University of Wrocław which took place on October 20–23, 2021, summarized the discussions concerning the archival turn in the Polish humanities. The conference *Archives and the Present* was held at the congress, during which I delivered a paper entitled “*Nic tak nie ożywia opowieści jak skamielina*”. *O archiwum kultury z perspektywy geopoetyki* [‘Nothing brings a story to life like a fossil.’ The cultural archive from the perspective of geopoetics], in which I have addressed the issues discussed in this article.

¹⁷Jacques Derrida, *Archive fever. A Freudian impression*, trans. Eric Prenowitz (Chicago: University of Chicago Press, 1996).

contemporary theatre studies and performance studies.¹⁸ Moving away from the traditional status of the archive as a site and a set of institutionalized practices, primarily related to creating, selecting, and sharing collections as well as studying documents, is met with both enthusiasm and reservations.¹⁹ Danuta Ulicka uses two different terms – the archive and the “archive” – to emphasize the difference between the traditional and the symbolic approach.²⁰ Ulicka notes that the “archive” is riddled with “too many” meanings:

The word has been widely used in various fields and critical cultural practices, either as a synonym for the universally respected (historical, social, cultural, individual) “memory,” or (in the works of historiographers) as an equivalent of an “alibi” or a “pretext,” that is a seemingly decisive argument found in a historical document; the “archive” may also be an equivalent of a “granary,” a “storage room,” a “repertoire,” or a “collection,” the content of which allows one to freely destroy, construct, and “design” the past. The list of synonyms and the stories produced around them is long. Such stories, supported by philosophical (Bergson, Derrida, Foucault) and literary (Proust) authorities and discussed in the wider context of psychoanalytical, feminist, masculinist, post-colonial, identity, critical-constructivist studies, serve “potential history” well, insofar as they serve to expose the power of the archives in the light of the concealed mechanisms and purposes of their production, but they have also turned the term into a metaphor.²¹

Indeed, in comparison with actual archival research and discoveries which influence the development of the discipline, the very operations on the term “archive” (paraphrasing, interpreting and reinterpreting, or artfully transforming it) are devoid of such “causative power.”²² But just as archival documents require a careful reading, a reading which takes into consideration their various contexts, a reading that “exposes” them,²³ so do metaphorical meanings or “impressions”²⁴ evoked by the very term “archive.”²⁵ The archive, as a “travelling concept,”²⁶ moves between disciplines and theories, entering into new constellations. The potential opened up by the archive as a metaphor, as well as the way it functions in various

¹⁸See, among others: Dorota Sosnowska, “Ciało jako archiwum – współczesne teoria teatru i performansu” [The body as an archive - contemporary theory of theater and performance], in: *Świadectwa pamięci (W kręgu źródeł i dyskursów (od XIX wieku do dzisiaj))* [Testimonies of memory (The sources and discourses (from the 19th century to the present))], ed. Elżbieta Dąbrowicz, Beata Larenta, Magdalena Domura (Białystok: Alter Studio, 2018), 79–89; Diana Taylor, *The Archive and the Repertoire. Performing Cultural Memory in the Americas* (Durham–London: Duke University Press, 2003).

¹⁹Wichrowska, 290.

²⁰Danuta Ulicka, “«Archiwum» i archiwum” [«The archive» and the archive], *Teksty Drugie* 4 (2017): 273–302.

²¹Ulicka, “«Archiwum» i archiwum”, 274.

²²Ulicka, “«Archiwum» i archiwum”, 276.

²³Ulicka, “Zwrot archiwalny (jak ja go widzę)”, 161.

²⁴Derrida, 46.

²⁵“The ‘archive’ has become one of the most popular metaphors for all kinds of memory and storage agencies”. Wolfgang Ernst, “The Archive as Metaphor. From Archival Space to Archival Time”, *Open* 7 (2005): 46–53, <https://docplayer.net/12159609-Wolfgang-ernst-the-archive-as-metaphor-from-archival-space-to-archival-time.html>, date of access: 7 July 2021.

²⁶Magdalena Rewerenda writes about the archive as a “travelling concept,” *Performatywne archiwum teatru. Konsekwencje Nie-boskiej komedii. Szczątków Olivera Frłjicia* [Performative Theater Archive. Consequences of Oliver Frłjic’s Un-divine Comedy: Remains] (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2020), 10.

interactions and the results of such conceptual “travels” and transfers, are all very interesting. From the point of view of archival science, the “archive” moves away from the original meaning; it transcends institutional limitations. Other disciplines see it differently – as a possibility, a chance. One particular problem we should consider is how the metaphor of the archive works in geopoetics.

In the first part of the article, taking into account a broader background – the macrostructure of geopoetics and the archival turn – I will ask questions about the meaning and function of the geopoetical detail. Dictionary definitions of the word “detail” and different sayings and idioms point to a certain ambivalence. On the one hand, something is not worth going into details, because it is trivial, because we focus too much on petty issues. On the other hand, however, the details determine the shape of the whole, “the devil’s in the detail.” So, what kind of a detail is the cultural archive in geopoetics? Is it just an intriguing terminological grain of sand, or a pebble in your shoe that is impossible to ignore? In the second part of the article, I shall analyze the works of Janusz Szuber and Adam Robiński and reflect on the meaning of the cultural archive in literary conceptualizations of a place and identity. I wish to examine to what extent the geopoetological detail may also function as an operational concept, a concept that is useful in literary interpretation.

The cultural archive – part of a place’s texture

Elżbieta Rybicka explains that the cultural archive, as a part of a place’s texture, is a collection of “known representations, cultural codes, patterns of space recognition, genre norms.”²⁷ It is an anthropological and cultural reservoir of “testimonies” which show the relationship between man and place – relationships “constituted by perception, emotions, meanings, beliefs and imaginations.”²⁸ This reservoir may be understood in two ways. On the one hand, the cultural archive houses universal cultural codes, norms, patterns (e.g., ways of representing specific landscape features) which are not associated with any specific geographical space. On the other hand, it refers to various texts of culture which relate to a specific place, which is, in a way, “occupied” by previous authors. Such a concept of the cultural archive is present in Małgorzata Czermińska’s notion of autobiographical places (although she does not use the term “cultural archive” explicitly in her article).²⁹

The cultural archive as part of a place’s texture, similarly to geological strata, undergoes various transformations; like a thread in a piece of fabric, it has a distinct connectivity to other threads; as a text, it requires reading. What distinguishes it from other archives and “archives” is its symbolically enhanced spatiality. At the beginning of his lecture, Derrida refers to a topological principle, pointing to the archive as a place “where things commence.”

²⁷Rybicka, *Geopoetyka*, 174.

²⁸Rybicka, *Geopoetyka*, 174.

²⁹Małgorzata Czermińska, “Miejsca autobiograficzne. Propozycja w ramach geopoetyki” [Autobiographical places. A proposal within geopoetics], *Teksty Drugie* 5 (2011): 183–200.

The French philosopher derives topology, similarly to the nomological principle of order and power of the archive, from the word *arkhé* – the “commencement” – and beginnings are so important for the archive.³⁰ To paraphrase these remarks, it can be said that the archive that creates texture is a place where place commences; it is the source of a place’s law and politics, its *genius loci*.

Therefore, the cultural archive is a very broad metaphor in geopoetics. The cultural archive is (also in a figurative sense) a museum and a library. In archival studies, the functions of the museum and the library are clearly separated;³¹ in geopoetics, such divisions seem to be less important than convergences and similarities, pointing to a certain whole embodied in a place, a certain whole which connects a place and the wish to preserve it, to save its unique nature. The cultural archive is primarily a figure of memory³² – collective memory, intersubjective memory – which, combined with individual experiences and imaginations, gives rise to a place.³³

The cultural archive and other elements which make up a place’s texture, i.e., experience and imagination, enter into complex and dynamic relations. Elżbieta Rybicka points out that experience may not be articulated if the cultural archive is not activated;³⁴ likewise, creation (imagination) feeds on cultural memory.³⁵ Therefore, the archive seems indispensable; it even becomes the central element of a place’s texture, but it is also an extremely problematic element. The paradox of the archive in geopoetics is that it is often a starting point and a point of reference for new and original representations, although it is also sometimes perceived as a façade behind which a place is hidden.³⁶ An example of the latter may be “Paris” syndrome, experienced when the image of the city known from cultural texts may not be found in reality. As a component of a place’s texture, the archive is associated with both the “fever” of archival research and a moment of resistance, signaled by Derrida,³⁷ which in fact refers to the process of negotiating the image of a given place. In reflection on place, the urge to archive, preserve,

³⁰Derrida, 9–10.

³¹See, e.g.: Lutosław Stachowski, “Muzea jako strażnicy materiałów archiwalnych” [Museums as guardians of archival materials], *Problemy Archiwistyki* 1 (2009): 23–49, <https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/problemy/LStachowski.pdf>, date of access 4 August 2021.

³²“The significance of archives in modern and postmodern societies makes them the basic point of reference in discussions about memory, and often also a model for thinking about it.” Iwona Kurz, “Archiwum” [Archive], in: *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci* [Modi memorandi. Lexicon of the Culture of Remembrance], ed. Magdalena Saryusz-Wolska, Robert Traba, with the help of Joanna Kalicka (Warsaw: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2014), 45. Cf. “The archive thus turns out to be a metaphor for the figure of memory; it points to the question about memory, implying its crisis: the politics of memory; the rules of constructing the past and attempts to explain the mechanisms of the modern world; the threat; what is happening to ‘memory’ today (that is, the processes of forgetting); how we need memory and what kind of memory is possible; how to reproduce it (and the dangers thereof).” Wichrowska, “Badacz w archiwum i archiwum badacza”, 289–290.

³³Rybicka, *Geopoetyka*, 174.

³⁴Rybicka, *Geopoetyka*, 173.

³⁵Rybicka, *Geopoetyka*, 172.

³⁶Rybicka, *Geopoetyka*, 184.

³⁷“For Derrida, the archive is a place or a moment of subtle resistance rooted in ‘historicity and the obligation of memory.’” Aleksander Kopka, “Śladem archiwów (Jacques Derrida *Gorączka archiwum*)” [Tracing archives (Jacques Derrida’s *Archive fever*)], *Art. Papier* 332 (2017), <http://artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=334&artykul=6441>, date of access 1 February 2020.

and repeat clashes with the urge to blur, repress, and reject.³⁸ The archive, as a part of a place's texture, is "not only a factor which determines the perception of space, but also raw material subjected to critical transformations."³⁹

The cultural archives of the Bieszczady Mountains – a library and a cabinet of curiosities

We can learn more about the significance of the cultural archive, its complex nature, and various forms, by analyzing the literary topographies of the Bieszczady Mountains. I offer only preliminary remarks about the role which the cultural archive of the Bieszczady Mountains plays in creating the texture of the "wildest" region in Poland. I shall discuss very different works by Janusz Szuber and Adam Robiński.⁴⁰

W czeluściach gór dymiących	In the depths of the smoking mountains
Niedźwiedzie piwo warzą	Bears brew beer
Albo w panwiach żeliwnych	Or leach wood ash
Ługują popiół drzewny.	in cast iron pans
Cyhany hrajut na skrzypkach i basach ^{<?>}	Gypsies play on violins and basolias

This is how Janusz Szuber's poem *Las wielki i niedźwiedziów dosyć* [The forest is huge and there are enough bears] begins; it was published in the collection *Tam, gdzie niedźwiedzie piwo warzą* [Where bears brew beer]. Although Szuber's poetry is so firmly rooted in culture that it is sometimes associated with classicizing trends,⁴¹ this poem is different. It is almost entirely composed of quotations, with a short commentary and footnotes which reveal to the reader the sources used by the poet (F, 9). There are twenty-seven lines in the entire cento, only five of which are not quotations. Thus, almost the entire image of the place was created from materials found in the cultural archive. The poet said that his work is "the testimony of language from different eras" (F, 9). For Małgorzata Okupnik the poem is a "sophisticated intertextual game," an "imaginary creation."⁴² Okupnik writes that:

³⁸"The archive as a public prosthesis of memory essentially juxtaposes the desire to repeat and preserve the original event with its inevitable obliteration and displacement, resulting from the very essence of the archive." Kurz, *Archiwum*, 46.

³⁹Rybicka, *Geopoetyka*, 416.

⁴⁰Szuber's works analyzed below have already been interpreted. In addition to the sources I cite, see also e.g., Ewa Ogłóza, "«Powiedzieć. Cokolwiek». Janusza Szubera – próba lektury i projekt dydaktyczny" ['Say. Anything.' Janusz Szuber – an attempt at interpretation and a didactic project], *Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego*, vol. 22 (2013): 81–82; Andrzej Sulikowski, "Twórczość poetycka Janusza Szubera" [Janusz Szuber's poetry], *Pamiętnik Literacki* 2 (2004): 93–128 and the monographs: Tomasz Cieślak-Sokołowski, *Mój wszechświat uczyniony. O poezji Janusza Szubera* ['My created universe.' Janusz Szuber's poetry] (Kraków: Universitas, 2004); Jacek Mączka, *Powidła dla Tejrzejjasza. O poezji Janusza Szubera* [Jam for Tiresias. Janusz Szuber's poetry] (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2008). I would like to write more about Robiński's reportage in a separate article.

⁴¹Cf. Krystyna Latawiec, "Poeta wobec uniwersum kultury. O poezji Janusza Szubera" [The poet and the universe of culture. Janusz Szuber's poetry], *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis folia 20, Studia Historicolitteraria* 4 (2004): 184.

⁴²Małgorzata Okupnik, "«Poszóstnie przez Bieszczad». Janusza Szubera poetyckie utraty i nostalgii" [In a six-horse carriage through the Bieszczady Mountains». Janusz Szuber's poetic losses and nostalgia], *Porównania* 2 (2012): 175.

Szuber “composed” the poem from verses found in official records and regional *lauda*, Stanisław Staszic’s *Dziennik podróży* [Travel journal], Ludwik Zajszner’s and Oskar Kolberg’s research and travel notes, Wincenty Pol’s and Marcin Szmarzewski’s diaries, and works by Jan Kanty Podolecki and Waław Potocki. In order for the “testimony of language” to be truly complete, Szuber quoted a sentence in Yiddish, a phrase in the Boyko language and, finally, a Lemko folk song. Each quote individually reflects this lost multicultural world, and together the quotes create a coherent, multidimensional, polyphonic whole, which can hardly be considered a faithful historical reconstruction. In Szuber’s vision, the Bieszczady Mountains are an Arcadian space with no history of violence, fratricide, resettlements.⁴³

The quotes that make up Szuber’s cento are not only a site of intertextual games; they may also be read as sources which have been carefully selected by the poet from the cultural archive. Undoubtedly, the poet exposes archival materials; in this poem, they take precedence over other elements which make up a place’s texture. They give the reader an idea about how multicultural and diverse the region used to be and, what is equally important, they were combined in such a way as to create a “coherent,” “polyphonic whole.” The Arcadian, that is idealized, image of a community-in-diversity in the cento stands in contrast to the other poems in the collection, which refer to the Holocaust, resettlements, and the wartime and post-wartime apocalypse. Therefore, both what is included and what is omitted is important. Selected archival quotes create the place’s texture. The geopoetological detail thus allows us to make an interpretative shift from literature and language to reality. To draw on Ryszard Nycz, it can be said that *Las wielki i niedźwiedziów dosyć* refers to the “textual world,”⁴⁴ but at the same time the geopoetological perspective allows us to notice a “literary practice” in the poem. The work influences reality by creating (constructing rather than reconstructing) the place, its texture, the images associated with it, by shaping how it is perceived and interpreted.

The cultural archive dominates the cento; other elements which make up the place’s texture are slightly more visible in *Świadectwo języka* [The testimony of language] – Szuber’s commentary to the poem *Las wielki i niedźwiedziów dosyć*.⁴⁵ In this autobiographical text published in the collection *Powiedzieć. Cokolwiek* [Say. Anything], the poet declares that he is “one of many, so many, who fell in love with the Bieszczady Mountains at first sight” (T, 71). Emotions and experiences primarily make up the place’s texture in this text. Szuber writes about “sensual” mountains: mountains that may be seen, traversed, and experienced in various ways (from a glider, on a motorbike, on foot). The text is a testament to a strong, emotional connection with the place. Even the illness that made the poet leave his beloved mountains did not break this bond. It was then that direct and sensual experiences were replaced by the cultural archive and imagination. Describing his long hospital stay, Szuber emphasized:

⁴³Okupnik, 175.

⁴⁴Ryszard Nycz, *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze* [Textual world. Poststructuralism and literary studies] (Warsaw: Wydawnictwo IBL PAN, 1993).

⁴⁵Janusz Szuber, “Świadectwo języka” [The testimony of language], in: *Powiedzieć. Cokolwiek* [Say. Anything] (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011), 71–74. Henceforth, I use the abbreviation T.

Almost unable to move, as allowed by my present condition, I reached for the windowsill, which my fellow inmates called the library. I kept there maps, books, notebooks. Autumn in the mountains dressed up in colors, while I, against, against what, fate, accident, genetic conspiracy, slowly, quote after quote, exploring the poetics of the cento, began to write *Las wielki i niedźwiedziów dosyć* [...] (T, 73).

The cultural archive clearly acts as “compensation” in this case. The “library” on the hospital windowsill and the fact that the poet was exploring the poetics of the cento show that he developed “archive fever.” The act of looking for something in his collection may be read as a desire to find a place he had to leave because of the disease and a desire to learn about its *arkhé*. For the poet, the commencement and the essence of the Bieszczady Mountains are multiculturalism and diversity. The desire to preserve, to conserve the “polyphonic whole” clashes with the melancholic sense of loss – the realization that the real experience of the mountains is out of the poet’s reach and that his vision is utopian. In Szuber’s works, a decidedly logocentric cultural archive, a library of sorts, allows the poet to escape an existential and historical crisis.

The role (and the nature) of the cultural archive in Adam Robiński’s *Kiczery. Podróż przez Bieszczady* [Kiczery. A journey through the Bieszczady Mountains]⁴⁶ is equally interesting, though different. In this hybrid work – a mixture of a travel book, an anthropological study, and an essay about a place – one may also see “archive fever.” Indeed, the very opening shows how important the cultural archive is in Robiński’s text. Robiński reminisces about his childhood, living in a block of flats in Warsaw, and goes through his own archive – a private collection of books and maps – which takes him back to the beginnings of his passion for travelling.⁴⁷ An actual journey through the Bieszczady Mountains begins with a visit to the Natural History Museum of the Bieszczady National Park in Ustrzyki Dolne. Robiński pays attention to only one thing – a plaster cast of the woolly rhinoceros; an animal which roamed the earth twenty-three thousand years ago. The reporter repeats after Bruce Chatwin, whose book *In Patagonia* he carries in his backpack, “Nothing brings a story to life quite like a fossil or some other paleontological discovery” (K, 23). Chatwin’s travel book turns out to be the most important guide to the Bieszczady Mountains. Robiński draws surprising analogies, as he discovers “Polish Patagonia” – “an extraterritorial region, somewhere at the end of the world” (K, 53). The reference to paleontology, apart from it being a clear indication of the source of literary inspiration, also points to an early archival gesture. Robiński does not only watch the exhibit, but, like the archivist, also begins to analyze it. He describes previous excavations and searches and explains to the reader in a very matter-of-fact tone why the rhinoceros, whose remains were discovered in 1929 in the former Stanisławów voivodship, was preserved in such good condition (K, 19). Anecdotes and logistical and engineering details concerning the unearthing of the archaeological discovery

⁴⁶Adam Robiński, *Kiczery. Podróż przez Bieszczady* [Kiczery. A journey through the Bieszczady Mountains] (Wołowiec: Czarne, 2019). Henceforth, I use the abbreviation K.

⁴⁷This passion may be seen in Adam Robiński’s debut book, *Hajstry. Krajobraz bocznych dróg* [Hajstry. Images of side roads] (Wołowiec: Czarne, 2017).

prove how important the find was – locally, it was an event “comparable only to the landing of Apollo 11 on the moon” (K, 22). Robiński also describes in detail how the find was secured and archived. The museum exhibit triggers an archival search, raising questions not only about the prehistory of the place, but also about what happened later, when the Bieszczady Mountains were part of Galicia, and modern times, when the area was turned into a National Park. The story of the prehistoric rhinoceros may also refer to an “archaeological parable” noticed by Derrida in the writings of Sigmund Freud. Freud dreamed of a discovery on par with archaeological excavations, which would be a source that does not require additional explanations by the archivist (archive “in divorce with regard to the *arkhé*”).⁴⁸ However, as Derrida further writes, Freud thus “raises the stakes,”⁴⁹ the search for a fossil or stone that “speaks by itself” fuels archive fever even more, semantic tensions arise between the *arkhé*, *archive*, and *archaeology*. The archaeological exhibit seen at the beginning of the book does not “speak by itself;” it is not an answer, but instead raises many questions (e.g., how it ended up in the museum in Ustrzyki Dolne). It resembles a document found in an archive, the origin of which needs to be checked; it requires deciphering and leads to other archives, other collections. This is how the search for something that would explain the phenomenon of the Bieszczady Mountains begins in *Kiczery*.

Robiński explores the cultural archive, evoking literary descriptions, memories, documents, and tourist guides. He quotes, among others, Aleksander Fredro, Wincenty Pol, Mieczysław Orłowicz, Martin Pollack, Stanisław Kryciński, Andrzej Potocki, and Władysław Krygowski. However, in his archival research, Robiński does not limit himself to intertextual references. The archive which forms the place’s texture in *Kiczery* is more diverse than the one in Szuber’s *cento*. It is not a library or a museum; it is a cabinet of curiosities.

Robiński also refers to Karolina Grzywnowicz’s artistic project entitled *Chwasty* [Weeds] (K, 104–106), and thus the texture of the place is also revealed to include plants. Grzywnowicz literally placed a fragment of a Bieszczady meadow in the Zachęta Gallery in Warsaw. She wanted to draw attention to the archival function of nature – the distribution of weeds allowed her to recreate the layout of former Boyko villages. A desire to archive the last traces of the past also inspired the creation of the Museum of Migration described by Robiński. It is a “traveling institution;” it is housed in a caravan converted into a mobile recording studio. Robiński quotes fragments of testimonies and memories about World War II and the post-war years collected in the museum. Indeed, he actually also creates an oral archive of the Bieszczady Mountains, recording stories told to him by the locals. Memories of the “pioneers,” of Greek refugees in Krościenko, of westerns which were shot in the pastures create the image of the old “wild” Bieszczady Mountains. The reporter also archives contemporary stories in his travel book: for example, stories about looking for “sheds” (i.e., antlers shed by deer), or tourist legends about bear encounters. One story leads to another, determining

⁴⁸Derrida, 91.

⁴⁹Derrida, 91.

the “trajectory of the archival quest,”⁵⁰ demonstrating that the image may not be rendered coherent. The reporter-archivist looks at the collected material and observes: “Everyone in the Bieszczady Mountains dreamed of something. Some said they were cowboys, others said that the local forests were bottomless wells and no one in the lowlands would notice if they dried up” (K, 235–236).

Robiński does not only suggest that the Bieszczady archive is a figure of imagination rather than memory,⁵¹ but he also exposes significant gaps in the collection. These gaps do not only exist because archival materials are fragile. To a large extent, they exist because during the times of the People’s Republic of Poland the history of this region, especially the history of World War II and Operation Vistula, was falsified and taboo. The aforementioned manipulations are illustrated by a quote from the extensive *Przewodnik po Polsce* [Guide to Poland] from 1969, in which “[w]hat happened in the valleys, i.e., the displacement of eighty-six thousand non-Polish inhabitants of the Rzeszów Voivodship, was described by the authors as ‘a return to local vegetation patterns’” (K, 157).

The journey through the Bieszczady Mountains in *Kiczery* turns out to be a journey through the nooks and crannies of the local archive or, indeed, a cabinet of curiosities. The archive constructed in the narrative is a site of recording, recording messages and ideas about the place, but also a site of critical reflection. However, the archival quest does not answer the question about the phenomenon of the Bieszczady Mountains but allows one to discover the extremely complicated texture of this place. In Robiński’s book, the cultural archive has a melancholic nature; it awakens desires but fails to fulfill the hopes it inspires. It can be said that it is:

[...] too random and too extensive to be an answer. Loss is hidden in unordered archival collections – the archive houses everything and nothing at the same time, becoming in itself a synonym of melancholic loss.⁵²

The geopoetological detail as an operational concept

Although it is not as popular as, for example, narrative maps, readerly journeys, or toponymic tropes, the cultural archive turns out to be a useful and important concept in literary studies.⁵³ By entering into relations with other elements which make up a place’s texture, the cultural archive helps one understand and recognize a place, look at it differently, experience it more deeply, truly feel it. It is also a breeding ground for imagination which creates a place,

⁵⁰This phrase comes from Katarzyna Szalewska’s article “Topo-grafie archiwum – o genealogii i melancholii” [Topo-graphies of the archive – genealogy and melancholy], in: *Świadectwa pamięci*, 261.

⁵¹Szalewska writes about the archive as a figure of imagination, which in postmodern autobiography is “a form which conceptualizes identity,” 259.

⁵²Szalewska, 254.

⁵³The term “cultural archive” has been used in literary studies by, for example, Jerzy Borowczyk and Krzysztof Skibski: Jerzy Borowczyk, Krzysztof Skibski, “Puste miejsca w przestrzeni, puste miejsca w języku. Wokół Miejsca Andrzeja Stasiuka i dwóch opowiadań Zygmunta Haupta” [Empty places in space, empty places in language. Around *Miejsce* by Andrzej Stasiuk and two short stories by Zygmunt Haupt], *Polonistyka. Innowacje* 8 (2018): 173–190.

either from scratch or anew. In the works of Szuber and Robiński, the cultural archive plays a leading role, and at the same time both authors critically reflect on its make-up. The geopoetological detail draws attention to small parts, to particulars, which are sometimes difficult to find in the archival nooks and crannies, and to the role they play in a place's texture. Also, we cannot but ask questions about the performative and pragmatic dimension of the cultural archive, about the manner in which archival materials are collected, preserved, constructed, and about the purpose of such collections. In each case, the question of choosing and omitting is important. In Szuber's cento, it points to the idealization of the beloved region; respectively, in Robiński's travel book it reveals political manipulations, individual illusions, mythologies, and the essentially phantasmatic nature of the Bieszczady Mountains.

Writing about the contexts of micropoetics, Elżbieta Winiecka indirectly points to the role of details:

Micropoetics goes into textual particles, but also into the cracks between them, attempting to fathom what is unspoken and unspeakable. It is thus not exclusively an art of analysis, but rather, primarily, of interpretation.⁵⁴

The cultural archive in geopoetics is such a particle, a component that matters. It is a metaphorical detail, a kind of a crack through which one can reach the often-difficult matters related to a place. The geopoetological detail demands attention and analysis. Above all, however, as Winiecka writes, it requires interpretation and leads to interpretation.

translated by Małgorzata Olsza

⁵⁴Winiecka, "Micropoetics and its contexts", 57.

References

- Borowczyk, Jerzy, Krzysztof Skibski, "Puste miejsca w przestrzeni, puste miejsca w języku. Wokół Miejsca Andrzeja Stasiuka i dwóch opowiadań Zygmunta Haupta". *Polonistyka. Innowacje* 8 (2018): 173–190.
- Cieślak-Sokołowski, Tomasz. "Mój wszechświat uczyniony". *O poezji Janusza Szubera*. Kraków: Universitas, 2004.
- Czermińska, Małgorzata "Miejsca autobiograficzne. Propozycja w ramach geopoetyki". *Teksty Drugie* 5 (2011): 183–200.
- Derrida, Jacques. *Archive fever. A Freudian impression*. Trans. Eric Prenowitz. Chicago: University of Chicago Press, 1996.
- Konończuk, Elżbieta. "W meandrach geopoetyki". *Teksty Drugie* 6 (2005): 213–228.
- Kopka, Aleksander. "Śladem archiwów (Jacques Derrida *Gorączka archiwum*)". *Art. Papier* 332 (2017). <http://artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=334&artykul=6441>. Date of access 1 February 2020.
- Kronenberg, Anna. *Geopoetyka. Związki literatury i środowiska*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014.
- Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy*. Ed. Michał Paweł Markowski, Ryszard Nycz. Kraków: Universitas, 2012.
- Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*. Ed. Teresa Walas, Ryszard Nycz. Kraków: Universitas, 2012.
- Kurz, Iwona. "Archiwum". In: *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, ed. Magdalena Saryusz-Wolska, Robert Traba, współpraca Joanna Kalicka, 45–51. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2014.
- Latawiec, Krystyna: "Poeta wobec uniwersum kultury. O poezji Janusza Szubera". *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis Folia* 20, *Studia Historicolitteraria* 4 (2004): 183–198.
- Mączka, Jacek. *Powidła dla Tejrzejjasza. O poezji Janusza Szubera*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2008.
- Nycz, Ryszard. *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze*. Warsaw: Wydawnictwo IBL PAN, 1993.
- Ogłóza, Ewa: "«Powiedzieć. Cokolwiek»". Janusza Szubera – próba lektury i projekt dydaktyczny". *Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego* vol. 22 (2013): 67–88.
- Okupnik, Małgorzata. "«Poszóstnie przez Bieszczad»". Janusza Szubera poetyckie utraty i nostalgii". *Porównania* 2 (2012): 167–182.
- Rewerenda, Magdalena. *Performatywne archiwum teatru. Konsekwencje Nie-boskiej komedii. Szczątków Olivera Frljicia*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2020.
- Robiński, Adam. *Hajstry. Krajobraz bocznych dróg*. Wołowiec: Czarne, 2017.
- – –. *Kiczery. Podróż przez Bieszczady*. Wołowiec: Czarne, 2019.
- Rybicka, Elżbieta: *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*. Kraków: Universitas, 2014.
- – –. "Ponowoczesny regionalizm i badania komparatystyczne". *Rocznik Komparatystyczny* 2 (2011): 141–161.
- Słownik języka polskiego PWN*. Ed. Mieczysław Szymczak. Vol. 1: A–K. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
- Słownik wyrazów obcych PWN*. Ed. Jan Tokarski. Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980.
- Sosnowska, Dorota. "Ciało jako archiwum – współczesne teoria teatru i performansu". In: *Świadectwa pamięci (W kregu źródeł i dyskursów (od XIX wieku do dzisiaj))*, ed. Elżbieta Dąbrowicz, Beata Larenta, Magdalena Domurad, 79–89. Białystok: Alter Studio, 2018.
- Spatial literary studies. Interdisciplinary approaches to space, geography, and the imagination*. Ed. Robert T. Tally. New York and London: Routledge, 2021.
- Stachowski, Lutosław. "Muzea jako strażnicy materiałów archiwalnych". *Problemy Archiwistyki* 1 (2009): 23–49. <https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/problemy/LStachowski.pdf>. Date of access 4 August 2021.

- Sulikowski, Andrzej. "Twórczość poetycka Janusza Szubera". *Pamiętnik Literacki* 2 (2004): 93–128.
- Szalewska, Katarzyna. "Topo-grafie archiwum – o genealogii i melancholii". In: *Świadectwa pamięci. W kregu źródeł i dyskursów [od XIX wieku do dzisiaj]*, ed. Elżbieta Dąbrowicz, Beata Larenta, Magdalena Domurad, 249–264. Białystok: Alter Studio, 2017.
- Szuber, Janusz. "Las wielki i niedźwiedziów dosyć". In: *Tam, gdzie niedźwiedzie piwo warzą*, 8–9. Olszanica: Bosz, 2004.
- – –. "Świadectwo języka". In: *Powiedzieć. Cokolwiek*, 71–74. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011.
- Tally, Robert T. "Introduction: the map and the guide". In: *Teaching Space, Place, and Literature*, ed. Robert T. Tally, 1–9. London and New York: Routledge, 2018.
- – –. "Introduction: The Reassertion of Space in Literary Studies". In: *The Routledge Handbook of Literature and Space*, ed. Robert T. Tally, 1–6. London and New York: Routledge, 2017.
- – –. "Spatial Literary Studies Versus Literary Geography? Boundaries and Borders Amidst Interdisciplinary Approaches to Space and Literature". In: *Spatial literary studies. Interdisciplinary approaches to space, geography, and the imagination*, ed. Robert T. Tally, 317–331. New York and London: Routledge, 2021.
- Taylor, Diana. *The Archive and the Repertoire. Performing Cultural Memory in the Americas*. Durham–London: Duke University Press, 2003.
- The Spatial Turn. Interdisciplinary Perspectives*. Ed. Barney Warf, Santa Arias. London: Routledge, 2009.
- Ulicka, Danuta. "Archiwum" i archiwum. *Teksty Drugie* 4 (2017): 273–302.
- – –. "Zwrot archiwalny (jak ja go widzę)". *Teksty Drugie* 1/2 (2010): 159–164.
- Winiecka, Elżbieta. "Micropoetics and its contexts". *Forum of Poetics* 2017 (spring/summer): 38–55.
- White, Kenneth. *Geopoetyki*. Sel., ed., trans. Kazimierz Brakoniecki. Olsztyn: Centrum Polsko-Francuskie Côtes d'Armor – Warmia i Mazury w Olsztynie, 2014.
- Wichrowska, Elżbieta. "Badacz w archiwum i archiwum badacza. Paradoks archiwum". *Pamiętnik Literacki* 2 (2021): 289–299.
- Wolfgang, Ernst. "The Archive as Metaphor. From Archival Space to Archival Time". *Open* 7 (2005): 46–53. <https://docplayer.net/12159609-Wolfgang-ernst-the-archive-as-metaphor-from-archival-space-to-archival-time.html>. Date of access 7 July 2021.

KEYWORDS

Robiński

geopoetics

a place's texture

ABSTRACT:

The cultural archive is a terminological detail in the dictionary of geopoetics. This is how Elżbieta Rybicka described this indispensable part a place's texture (which is also created by experience and imagination). It is only when we adopt a micro perspective that we see that the cultural archive is as complicated a category as the place itself, and, additionally, it is further re-defined and re-contextualized by the archival turn. I discuss the problems related to the archive, its various types and the role it plays in the conceptualization of the place and identity associated with it, by interpreting the works of Janusz Szuber (*Las wielki i niedźwiedziów dosyć* [The forest is huge and there are enough bears]; *Świadectwo języka* [The testimony of language]) and Adam Robiński (*Kiczery. Podróż przez Bieszczady* [Kiczery. A journey through the Bieszczady Mountains]).

d e t a i l

SZUBER

THE ARCHIVAL TURN

cultural archive

NOTE ON THE AUTHOR:

Elżbieta Dutka – prof. dr hab., works at the University of Silesia in Katowice, the Faculty of Humanities (Institute of Literature). She primarily studies contemporary Polish literature. Her research interests center around the issues of space (mythical lands, cities, regions, landscapes, mountains) studied from different perspectives: geopoetics, new regionalism. She is the author of: *Ukraina w twórczości Włodzimierza Odojewskiego i Włodzimierza Paźniewskiego* [Ukraine in the works of Włodzimierz Odojewski and Włodzimierz Paźniewski] (Katowice 2000), *Okolice nie tylko geograficzne. O twórczości Andrzeja Kuśniewicza* [Not only geographical spaces. The works of Andrzej Kuśniewicz] (Katowice 2008), *Zapisywanie miejsca. Szkice o Śląsku w literaturze przełomu wieków XX i XXI* [Recording a place. Sketches about Silesia in literature at the turn of the 20th and 21st centuries] (Katowice 2011), *Próby topograficzne. Miejsca i krajobrazy w literaturze polskiej XX i XXI wieku* [Topographical sketches. Places and landscapes in Polish Literature of the 20th and 21st Centuries] (Katowice 2014), *Centra, prowincje, zaułki. Twórczość Julii Hartwig jako auto/bio/geo/grafia* [Centers, provinces, alleys. Julia Hartwig's Works as Auto/Bio/Geo/Graphic] (Kraków 2016), *Pytania o miejsce. Sondowanie topografii literackich XX i XXI wieku* [A Question of Place. Probing literary topographies of the 20th and 21st centuries] (Kraków, 2019). She is the co-editor of collective volumes, including *Proza polska XX wieku. Przeglądy i interpretacje* [20th-century Polish Prose. Reviews and interpretations] (Volume 2, Katowice 2012; Volume 3, Katowice 2014). She published, among others, in collective volumes as part of the *Nowy Regionalizm w Badaniach Literackich* [New Regionalism in Literary Research] series (Universitas). |

Geopoetologiczny detal?

Archiwum kultury jako część tekstury miejsca

Elżbieta Dutka

ORCID: 0000-0002-5404-2586

detal „szczegół wchodzący w skład czegoś, dotyczący jakiejś rzeczy, sprawy; drobiazg, drobnostka”: Opowiedzieć co z detalami. Mówić ogólnikowo, nie wchodząc w detale¹.

detal <fr. *détail*> szczegół wchodzący w skład jakiejś całości, drobna część składowa czegoś, np. maszyny, urządzenia; *przen.* rzecz, sprawa bez znaczenia, drobiazg, drobnostka².

W porównaniu z tym, co większe

Badanie detali stało się znakiem rozpoznawczym mikropoetyki, której w 2017 roku poświęcono cały numer „Forum Poetyki”³. Elżbieta Winiecka zwróciła wówczas uwagę na problematyczność przedmiotu mikropoetyki uzależnionego od wstępnych i subiektywnych założeń badaczy:

¹ Hasło „detal” w: *Słownik języka polskiego PWN*, red. Mieczysław Szymczak, t. 1: A–K (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999), 362.

² Hasło „detal” w: *Słownik wyrazów obcych PWN*, red. Jan Tokarski (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980), 147.

³ *Forum Poetyki* 2017 (wiosna/lato).

Ważna jest tu bowiem perspektywa porównawcza, która eksponuje różnice skali, pozwalając uoczyć ten fundamentalny fakt, że małe jest małe w porównaniu z tym, co wielkie (lub też, w zależności od potrzeb: oficjalne, dominujące, jawne, samo przez się zrozumiałe, ważne, inspirujące. I że to, co do tej pory bywało pomijane lub jedynie przelotnie wskazywane, zwłaszcza w panoramicznej perspektywie historii literatury, znajduje się dziś w centrum zainteresowania interpretatorów. Jak widać skala mikro jest mikro tylko wtedy, gdy w naszej świadomości istnieje dla niej szersze tło: makroproblemów, makroprocesów, mikrostruktur⁴.

Problem, na który pragnę zwrócić uwagę, jest detalem, zagadnieniem szczegółowym, częścią dostrzeżaną dopiero w skali mikro. Szerszym tłem (choć jeszcze chyba nie najszerszym⁵) są w tym przypadku humanistyczne badania nad przestrzenią. Skłaniały one jeszcze stosunkowo niedawno do pisania o zwrocie przestrzennym⁶, a obecnie przekonują do używania terminu *spatial literary studies*⁷. Taką zbiorczą nazwą dla różnych orientacji badawczych zogniskowanych na problematyce przestrzennej, obejmującą między innymi geokrytykę, geografę literacką i geopoetykę, proponuje Robert T. Tally⁸. W perspektywie *spatial literary studies* geopoetyka, choć sama w sobie stanowi znaczący i niejednorodny nurt badawczy, już jest fragmentem, szczegółem. Zawężając jeszcze bardziej perspektywę, odwołam się do jednej z propozycji rozumienia geopoetyki⁹. Elżbieta Rybicka w monografii *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich* podkreśla, że geopoetyka jest przede wszystkim praktyką badawczą¹⁰, wieloaspektowym projektem „analizowania i interpretowania interakcji (w tym także cyrkulacji) pomiędzy twórczością literacką i praktykami kulturowymi z nią związanymi a przestrzenią geograficzną”¹¹. W innej pracy badaczka pisze, że geopoetyka łączy zagadnienia geograficznych uwarunkowań literatury (i twórcy) z analizą budowy tekstu literackiego, jest pojmowana jako „badanie mechanizmów wytwarzania topografii regionu i miejsca”¹². Kluczową, ale i zarazem najbardziej problematyczną kategorią geopoetyki jest miejsce. Jego złożoność i heterogeniczność dobrze oddaje metafora tekstury,

⁴ Elżbieta Winiecka, „Mikropoetyka i jej konteksty”, *Forum Poetyki* 2017 (wiosna/lato): 42.

⁵ Jeszcze szerszym tłem może być kulturowa teoria literatury. Zob. *Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy*, red. Michał Paweł Markowski, Ryszard Nycz (Kraków: Universitas, 2012); *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*, red. Teresa Walas, Ryszard Nycz (Kraków: Universitas, 2012).

⁶ *The Spatial Turn. Interdisciplinary Perspectives*, red. Barney Warf, Santa Arias (London: Routledge, 2009).

⁷ *Spatial literary studies. Interdisciplinary approaches to space, geography, and the imagination*, red. Robert T. Tally (New York and London: Routledge, 2021).

⁸ Robert T. Tally, „Spatial Literary Studies Versus Literary Geography? Boundaries and Borders Amidst Interdisciplinary Approaches to Space and Literature”, w: *Spatial literary studies*, 317–331; Robert T. Tally, „Introduction: the map and the guide”, w: *Teaching Space, Place, and Literature*, red. Robert T. Tally (London and New York: Routledge, 2018), 1–9; Robert T. Tally, „Introduction: The Reassertion of Space in Literary Studies”, w: *The Routledge Handbook of Literature and Space*, red. Robert T. Tally (London and New York: Routledge, 2017), 1–6.

⁹ Przyjmuje się, że twórcą terminu „geopoetyka” jest Kenneth White, w którego zamyśle miała to być swego rodzaju filozofia i sztuka życia. Zob. Kenneth White, *Geopoetyki*, wyb., oprac., tłum. Kazimierz Brakoniecki (Olsztyn: Centrum Polsko-Francuskie Côtes d’Armor – Warmia i Mazury w Olsztynie, 2014). O kształtowaniu się różnych znaczeń geopoetyki pisze Elżbieta Konończuk, „W meandrach geopoetyki”, *Teksty Drugie* 6 (2005): 213–228. Nachylone ekologicznie rozumienie geopoetyki jako „zielonego pisania i czytania” proponuje Anna Kronenberg, *Geopoetyka. Związki literatury i środowiska* (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014).

¹⁰ Elżbieta Rybicka, *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich* (Kraków: Universitas, 2014), 12.

¹¹ Rybicka, *Geopoetyka*, 92.

¹² Elżbieta Rybicka, „Ponowoczesny regionalizm i badania komparatystyczne”, *Rocznik Komparatystyczny* 2 (2011): 154.

nawiązująca zarówno do terminologii geologicznej, jak i dobrze zdomowionych w literaturoznawstwie znaczeń związanych z tkaniem, tkaniną i tekstem¹³. Ta skomplikowana i gęsta konstelacja, jaką jest tekstura miejsca, składa się z:

[...] osobistych doświadczeń egzystencjalnych, przeżyć, doznań zmysłowych oraz emocji nasycających prywatne krajobrazy, pamięci autobiograficznej wraz z jej zawirowaniami, ale obok tego także sfery doświadczeń kulturowych (literackich, wizualnych, muzycznych) oraz na koniec z wyobraźni, która przekształca i dowolnie przemieszcza wspomniane składniki. I te trzy ingrediencje – doświadczenie, **archiwum kultury** i wyobraźnia składają się na dynamiczną konfigurację zwaną miejscem, nie tylko w literaturze i nie tylko w badaniach literackich¹⁴ [podkreślenie – E.D.].

Geopoetologicznym detalem, na który pragnę zwrócić uwagę, jest właśnie archiwum kultury – termin nieodnotowany nawet przez Rybicką w dołączonym do jej monografii indeksie rzeczowym.

Obok geopoetyki szerszym tłem, na którym można dostrzec taki detal, jak archiwum kultury, jest zwrot archiwalny. Wskazuje na to przede wszystkim nazwa interesującej mnie części tekstury miejsca, która wydaje się nieprzypadkowa. Trudno nie zauważyć, że zastosowana tu nomenklatura potwierdza popularność archiwalnej metaforyki. „Moda” na różne archiwa oczywiście nie wyczerpuje wszystkich kwestii związanych z uzasadnieniem nazwy dla geopoetologicznej drobin, jednak nie jest ona bez znaczenia.

Zwrot archiwalny, podobnie jak inne „zwroty” odnotowywane (zapewne zbyt często) we współczesnym literaturoznawstwie, budzi szereg wątpliwości¹⁵. W pojawiających się już próbach podsumowania padają stwierdzenia, że zwrot ten nie tylko rozbudził zainteresowanie archiwum, które znalazło się w centrum różnych badań, ale także znacznie rozszerzył definicję i zmetaforyzował kluczowe pojęcie¹⁶. Do szerszego spojrzenia na archiwum jako figurę kluczowych problemów nowoczesności skłania między innymi lektura wykładu – impresji freudowskiej Jacques’a Derridy¹⁷. „Ożywienie” i „ucieleśnienie” archiwum widoczne jest we współczesnych badaniach historii teatru, w studiach nad performansem¹⁸. Daleko idące odstąpienie od tradycyjnego statusu archiwum jako miejsca i zespołu zinstytucjonalizowanych praktyk, związanych głównie z gromadzeniem, selekcją i udostępnianiem zbiorów oraz z krytyczny-

¹³Rybicka, *Geopoetyka*, 168–169.

¹⁴Rybicka, *Geopoetyka*, 173.

¹⁵Danuta Ulicka, „Zwrot archiwalny (jak ja go widzę)”, *Teksty Drugie* 1/2 (2010): 159–164.

¹⁶Elżbieta Wichrowska, „Badacz w archiwum i archiwum badacza. Paradoks archiwum”, *Pamiętnik Literacki* 2 (2021): 289–290. Podsumowaniem tego, co stało się w humanistyce za sprawą zwrotu archiwalnego, był VII Światowy Kongres Polonistów, zorganizowany na Uniwersytecie Wrocławskim 20–23 października 2021 r. W ramach tego kongresu odbyła się konferencja *Archiwa i współczesność*, podczas której wygłosiłam referat „*Nic tak nie ożywia opowieści jak skamielina*”. O archiwum kultury z perspektywy geopoetyki, w którym poruszyłam omawiane tu zagadnienia.

¹⁷Jacques Derrida, *Gorączka archiwum. Impresja freudowska*, tłum. Jakub Momro (Warszawa: Wydawnictwo IBL, 2016).

¹⁸Zob. m.in.: Dorota Sosnowska, „Ciało jako archiwum – współczesne teoria teatru i performansu”, w: *Świadectwa pamięci (W kręgu źródeł i dyskursów (od XIX wieku do dzisiaj))*, red. Elżbieta Dąbrowicz, Beata Larenta, Magdalena Domurad (Białystok: Alter Studio, 2018), 79–89; Diana Taylor, *The Archive and the Repertoire. Performing Cultural Memory in the Americas* (Durham–London: Duke University Press, 2003).

mi badaniami ocalałych dokumentów, wywołuje entuzjazm, ale i prowokuje zastrzeżenia¹⁹. Danuta Ulicka podkreśla dwutorowość myślenia tradycyjnego i symbolicznego o archiwum, różnicując zapis tego słowa: archiwum i „archiwum”²⁰. Badaczka zauważa, że w tym drugim przypadku pojawia się „zbyt wiele” znaczeń:

Słowo upowszechniło się w różnych dziedzinach i odmianach badań kulturowych już to jako synonim powszechnie szanowanej „pamięci” (historycznej, społecznej, kulturowej, indywidualnej), już to (w pracach historiografów) jako równoznacznik „alibi” lub „pretekstu” – tzn. pozornie rozstrzygającego argumentu z dokumentu – już to ekwiwalent „spichlerza”, „przechowalni”, „repertuaru” lub „kolekcji”, których zawartość pozwala na swobodne destruowanie, konstruowanie i „projekowanie” przeszłości. Lista synonimów i wytwarzanych wokół nich opowieści jest długa. Opowieści te wspierane autorytetami filozoficznymi (Bergsona, Derridy, Foucaulta) i literackimi (Prousta), wbudowywane w studia psychoanalityczne, feministyczne, maskulinistyczne, postkolonialne, tożsamościowe, krytyczno-konstruktywistyczne, dobrze służące „historii potencjalnej”, w intencjach zazwyczaj demaskatorskich wobec władzy archiwów ze względu na sposoby i zamaskowane cele ich produkowania, uczyniły z terminu obiegową metaforę²¹.

Trudno nie zgodzić się z konstatacją, że w zestawieniu z badaniami i odkryciami archiwalnymi, zmieniającymi stan dyscypliny, same operacje na pojęciu „archiwum” (parafrazowanym, interpretowanym i reinterpretowanym czy kunsztownie przekształcanym) nie mają takiej „mocy sprawczej”²². Ale jak ocalałe w archiwach dokumenty wymagają lektury uważnej, świadomej różnych uwarunkowań, „prześwietlającej” je²³, tak i przenośne znaczenia czy „impresje” wywołane archiwum²⁴ mogą podlegać krytycznemu namysłowi²⁵. Archiwum, jako jedno z „wędrujących pojęć”²⁶, przemieszczając się między dyscyplinami i teoriami, wchodzi w nowe konstelacje. Zastanawiająca jest zarówno swego rodzaju metaforyczna atrakcyjność archiwum, jak i to, w jaki sposób funkcjonuje ono w różnych interakcjach, jakie są efekty pojęciowych „wędrowek” i transferów. „Archiwum” z punktu widzenia archiwistyki jest oddaleniem od znaczeń podstawowych i wyjściem poza mury instytucji. Z perspektywy innych badań może być postrzegane odmiennie, jako możliwość, coś, co wymaga wypróbowania. Jednym ze szczegółowych problemów do rozważenia jest funkcjonowanie metafory archiwum w ramach geopoetyki.

¹⁹Wichrowska, 290.

²⁰Danuta Ulicka, „«Archiwum» i archiwum”, *Teksty Drugie* 4 (2017): 273–302.

²¹Ulicka, „«Archiwum» i archiwum”, 274.

²²Ulicka, „«Archiwum» i archiwum”, 276.

²³Ulicka, „Zwrot archiwalny (jak ja go widzę)”, 161.

²⁴Derrida, 46.

²⁵„The ‘archive’ has become one of the most popular metaphors for all kinds of memory and storage agencies”. Wolfgang Ernst, „The Archive as Metaphor. From Archival Space to Archival Time”, *Open* 7 (2005): 46–53, <https://docplayer.net/12159609-Wolfgang-ernst-the-archive-as-metaphor-from-archival-space-to-archival-time.html>, dostęp 7.07.2021.

²⁶O archiwum jako „wędrującym pojęciu” pisze Magdalena Rewerenda, *Performatywne archiwum teatru. Konsekwencje Nie-boskiej komedii. Szczątków Olivera Frlijicia* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2020), 10.

W pierwszej części artykułu, uwzględniając szersze tło – makrostruktury geopoetyki i zwrotu archiwalnego, postawię pytania o znaczenie i funkcje geopoetologicznego detalu. W słownikowych definicjach „detalu”, a także powiedzeniach i frazeologizmach związanych z tym słowem widoczna jest swego rodzaju ambiwalencja. Z jednej strony nie warto wchodzić w detale, bo to błahostki, rozmiękanie istoty rzeczy na drobne. Z drugiej strony jednak to szczegóły przesądają o kształcie całości, „diabeł tkwi w szczegółach”. Jakim detalem jest zatem archiwum kultury w geopoetyce? Czy jest to tylko intrygująca terminologiczna drobina, czy też uwierające ziarenko, o którym trudno przestać myśleć? W drugiej części artykułu, poprzez analizę bardzo odmiennych utworów Janusza Szubera i Adama Robińskiego, podejmę namysł nad znaczeniem archiwum kultury w literackich konceptualizacjach miejsca i tożsamości związanej z miejscem. Chciałabym w ten sposób sprawdzić, w jakim stopniu geopoetologiczny detal może być także pojęciem operacyjnym, przydatnym w praktyce interpretacyjnej.

Archiwum kultury – część tekstury miejsca

Autorka monografii *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich* wyjaśnia, że archiwum kultury jako część tekstury miejsca jest zbiorem „już znanych reprezentacji, kodów kulturowych, wzorców ujmowania przestrzeni, norm gatunkowych”²⁷. To antropologiczno-kulturowy rezerwuar „świadczeń” relacji między człowiekiem a miejscem – relacji „konstytuowanych za sprawą percepcji, emocji, znaczeń, przekonań i wyobrażeń”²⁸. Zbiór ten może być rozumiany na dwa sposoby. Z jednej strony archiwum kultury gromadzi uniwersalne, nieprzypisane do określonej przestrzeni geograficznej kody, normy, wzorce (np. sposoby przedstawiania określonych form krajobrazowych), zdeponowane w tradycji kultury. Z drugiej strony – odnosi się do różnych tekstów kultury związanych z konkretnym, usytuowanym na mapie miejscem, które jest niejako „zajęte” przez twórców wcześniejszych. Tak widziane archiwum kultury (choć nie pada ten termin) obecne jest w koncepcji miejsc autobiograficznych Małgorzaty Czermińskiej²⁹.

Archiwum kultury jako składnik tekstury miejsca, podobnie jak warstwy w procesach geologicznych ulega różnym przekształceniom, jak nić w tkaninie tworzy różne sploty, a także jak tekst wymaga lektury. Spośród innych archiwów i „archiwów” wyróżniałaby je spotęgowana symbolicznie przestrzenność. Derrida na początku swojego wykładu wspomina o zasadzie topologicznej wskazującej na archiwum jako swego rodzaju miejsce, „gdzie rzeczy biorą swój początek”. Filozof wywodzi ją, podobnie jak zasadę nomologiczną mówiącą o porządku i władzy płynącej z archiwum, ze znaczenia słowa *arche* – początku, tak bardzo bliskiego archiwum³⁰. Parafrazując te uwagi, można powiedzieć, że tworzące teksturę archiwum to miejsce, w którym miejsce bierze swój początek, z którego płynie prawo, polityka miejsca, źródło *genius loci*.

²⁷Rybicka, *Geopoetyka*, 174.

²⁸Rybicka, *Geopoetyka*, 174.

²⁹Małgorzata Czermińska, „Miejsca autobiograficzne. Propozycja w ramach geopoetyki”, *Teksty Drugie* 5 (2011): 183–200.

³⁰Derrida, 9–11.

Trudno zatem nie przyznać, że archiwum kultury w perspektywie geopoetyki jest bardzo pojemną metaforą. Pod tą zbiorczą nazwą mieści się także to, co można by nazwać (również w przenośnym sensie) muzeum i biblioteką. W badaniach archiwistycznych funkcje wymienionych instytucji są wyraźnie rozdzielane³¹, w geopoetyce takie specjalistyczne podziały wydają się mniej istotne niż zbieżności i podobieństwa, wskazujące na pewien zbiór, którego główną ideą jest miejsce, który spaja miejsce i pragnienie zachowania, ocalenia jego specyfiki, odmienności. Archiwum kultury jest przede wszystkim figurą pamięci³², głównie zbiorowej, intersubiektywnej, która w połączeniu z indywidualnymi doświadczeniami i wyobraźnią daje wypadkową, jaką jest miejsce³³.

Pomiędzy archiwum kultury a pozostałymi składnikami tekstury miejsca, czyli doświadczeniem i wyobraźnią, zarysowują się skomplikowane relacje. Elżbieta Rybicka zwraca uwagę, że zarówno artykulacja doświadczenia wymaga uruchomienia kulturowego archiwum³⁴, jak i kreacja (wyobraźnia) żywi się pamięcią kultury³⁵. Archiwum wobec tego wydaje się niezbędne, urasta wręcz do rangi centralnego elementu tekstury miejsca, ale i jest elementem niezwykle problematycznym. Paradoks archiwum w geopoetyce polega na tym, że stanowi ono często punkt wyjścia i odniesienia dla nowych, oryginalnych przedstawień, choć bywa także postrzegane jako fasada zakrywająca miejsce³⁶. Przykładem drugiej sytuacji może być syndrom paryski, gdy bezskutecznie poszukuje się znanego z tekstów kultury obrazu miasta w rzeczywistości. Z archiwum jako składnikiem tekstury miejsca wiąże się zarówno „gorączka” archiwalnych poszukiwań, jak i – sygnalizowany przez Derridę – moment oporu, sprzeciwu³⁷, oznaczający w istocie negocjowanie własnego obrazu danego miejsca. W refleksji nad miejscem popęd do archiwizacji, zachowania i powtórzenia ściera się z zacieraniem, wypieraniem, odrzuceniem³⁸. Archiwum stanowiące część tekstury miejsca jest „nie tylko czynnikiem warunkującym postrzeganie przestrzeni, ale także materiałem poddawany krytycznym przekształceniom”³⁹.

³¹Zob. np. Lutosław Stachowski, „Muzea jako strażnicy materiałów archiwalnych”, *Problemy Archiwistyki* 1 (2009): 23–49, <https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/problemy/LStachowski.pdf>, dostęp 4.08.2021.

³²„Znaczenie archiwów w nowoczesnych i ponowoczesnych społeczeństwach czyni z nich podstawowy punkt odniesienia w dyskusjach o pamięci, a nierzadko także model myślenia o niej”. Iwona Kurz, „Archiwum”, w: *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. Magdalena Saryusz-Wolska, Robert Traba, współpraca Joanna Kalicka (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2014), 45. Por. „Archiwum okazuje się więc metaforą figury pamięci implikującą pytanie właśnie o pamięć z tezą o jej kryzysie: o polityki pamięci; o reguły konstruowania przeszłości i o próby wyjaśniania mechanizmów współczesnego świata; o zagrożenie; o to, co dziś dzieje się z «pamięcią» (czyli o procesy zapomniania); o to, jak pamięć jest nam potrzebna, a jaka jest możliwa; o sposoby jej reprodukcji (oraz niebezpieczeństwa z tym związane)”. Wichrowska, „Badacz w archiwum i archiwum badacza”, 289–290.

³³Rybicka, *Geopoetyka*, 174.

³⁴Rybicka, *Geopoetyka*, 173.

³⁵Rybicka, *Geopoetyka*, 172.

³⁶Rybicka, *Geopoetyka*, 184.

³⁷„Archiwa okazują się dla Derridy miejscem czy też momentem delikatnego oporu bazującego na «historyczności i obowiązku pamięci»”. Aleksander Kopka, „Śladem archiwów (Jacques Derrida *Gorączka archiwum*)”, *Art. Papier* 332 (2017), <http://artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=334&artykul=6441>, dostęp 1.02.2020.

³⁸„Istotą archiwum jako publicznej protezy pamięci jest bowiem napięcie między pragnieniem źródłowego powtórzenia i zachowania wydarzenia a jego nieuchronnym zacieraniem i wypieraniem, wynikającym z samej istoty archiwum”. Kurz, *Archiwum*, 46.

³⁹Rybicka, *Geopoetyka*, 416.

Bieszczadzkie archiwa kultury – biblioteka i gabinet osobliwości

O znaczeniu archiwum kultury, a także jego skomplikowaniu i różnorodnych formach można się przekonać, analizując literackie topografie Bieszczadów. Jako egzemplifikację tego zagadnienia proponuję zaledwie wstępne uwagi o archiwum kultury wchodzącym w skład tekstury gór, uważanych za najbardziej „dzikie” w Polsce, w bardzo odmiennych utworach Janusza Szubera i Adama Robińskiego⁴⁰.

W czeluściach gór dymiących
Niedźwiedzie piwo warzą
Albo w panwiach żeliwnych
Ługują popiół drzewny.
Cyhany hrajut na skrzypkach i basach⁴¹

W ten sposób rozpoczyna się wiersz Janusza Szubera *Las wielki i niedźwiedziów dosyc*, zamieszczony w tomie *Tam, gdzie niedźwiedzie piwo warzą*. Choć poezja poety z Sanoka tak mocno jest „osadzona w kulturze”, że bywa łączona z nurtami klasycyzującymi⁴², to jednak ten utwór wyróżnia się na tym tle. Wiersz niemal w całości jest zbudowany z cytatów, został opatrzony krótkim komentarzem oraz przypisami informującymi o źródłach, z których poeta korzystał (L, 9). Centon tworzy dwadzieścia siedem wersów, tylko pięć z nich nie jest cytatami. Zatem niemal w całości obraz miejsca powstał z materiałów zaczerpniętych z archiwum kultury. Sam poeta nazwał swój utwór „zebranych z różnych epok świadectwem języka” (L, 9). Małgorzata Okupnik dostrzegła w tym „wyrafinowaną grę intertekstualną”, „twór imaginacyjny”⁴³. Badaczka pisze, że:

Szuber „skomponował” wiersz z wersów znalezionych w urzędniczych lustracjach i szlacheckich laudach, *Dzienniku podróży* Stanisława Staszica, notatkach naukowo-podróżniczych Ludwika Zajsznera i Oskara Kolberga, zapiskach z pamiętników Wincentego Pola i Marcina Szmazewskiego, utworach Jana Kantego Podoleckiego i Wacława Potockiego. Żeby „świadectwo języka” było rzeczywiście pełne, Szuber przytoczył zdanie w jidysz, wplótł frazę z mową bojkowską i – na koniec – ludową piosenkę łemkowską. Każdy cytat z osobna odwzorowuje tamtą minioną wielokulturową rzeczywistość, razem przytoczenia tworzą spójną, wielowymiarową, polifoniczną całość, którą trudno

⁴⁰Analizowane w dalszej części pracy utwory Szubera doczekały się już interpretacji. Oprócz tych, które przywołuję, zob. też np. Ewa Ogłóza, „«Powiedzieć. Cokolwiek». Janusza Szubera – próba lektury i projekt dydaktyczny”, *Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego*, t. 22 (2013): 81–82; Andrzej Sulikowski, „Twórczość poetycka Janusza Szubera”, *Pamiętnik Literacki* 2 (2004): 93–128 oraz monografie: Tomasz Cieślak-Sokołowski, *Mój wszechświat uczyniony*. O poezji Janusza Szubera (Kraków: Universitas, 2004); Jacek Mączka, *Powidła dla Tejrzejzasa. O poezji Janusza Szubera* (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2008). Natomiast o reportażu Robińskiego chciałabym szerzej napisać w innym miejscu.

⁴¹Janusz Szuber, „Las wielki i niedźwiedziów dosyc”, w: *Tam, gdzie niedźwiedzie piwo warzą* (Olszanica: Bosz, 2004), 8. W dalszej części pracy stosuję skrót L.

⁴²Zob. Krystyna Latawiec, „Poeta wobec uniwersum kultury. O poezji Janusza Szubera”, *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis* folia 20, *Studia Historicolitteraria* 4 (2004): 184.

⁴³Małgorzata Okupnik, „«Poszóstnie przez Bieszczad». Janusza Szubera poetyckie utraty i nostalgije”, *Porównania* 2 (2012): 175.

uznać za wierną rekonstrukcję historyczną. Bieszczady w wizji Szubera są przestrzenią arkadyjską, która nie zaznała przemocy, bratobójczej walki, koszmaru przesiedleń⁴⁴.

Cytaty, z których złożony jest centon Szubera, nie są jednak tylko obszarem gier intertekstualnych, lecz można je potraktować także jako wybór z archiwum kultury. Niewątpliwie poeta eksponuje archiwalia, które przesłaniają w tym utworze pozostałe elementy tekstury miejsca. Oddają one wielokulturowość i różnorodność dawnych Bieszczadów i – co równie ważne – połączone zostały w taki sposób, by powstała „spójna”, „polifoniczna całość”. Arkadyjski, wyidealizowany obraz wspólnoty w różnorodności w centonie kontrastuje z kolejnymi utworami w tomie, w których wyraźne są echa Zagłady, przesiedleń, wojennej i powojennej apokalipsy. Zatem istotny jest zarówno dokonany wybór, jak i to, co zostało pominięte. Wybrane cytaty-archiwalia tworzą teksturę miejsca. Za sprawą uwzględnienia geopoetologicznego detalu dokonuje się interpretacyjne przesunięcie od literatury i języka do rzeczywistości. Używając znanej formuły Ryszarda Nycza, można powiedzieć, że *Las wielki i niedźwiedziów dosyć* odsyła do „tekstowego świata”⁴⁵, ale równocześnie perspektywa geopoetologiczna pozwala dostrzec tu swego rodzaju „praktykę literacką”. Utwór wpływa na rzeczywistość poprzez tworzenie (bardziej konstrukcją niż rekonstrukcją) miejsca, jego tekstury, wyobrażeń z nim związanych, poprzez kształtowanie sposobów jego widzenia oraz interpretacji.

Archiwum kultury dominuje w centonie, pozostałe części tekstury miejsca są nieco bardziej widoczne w *Świadectwie języka* – autorskim komentarzu do wiersza *Las wielki i niedźwiedziów dosyć*⁴⁶. W autobiograficznej prozie, zamieszczonej w tomie *Powiedzieć. Cokolwiek*, poeta deklaruje, że jest „jednym z wielu, niepoliczonych, którzy zakochali się w Bieszczadach na zabój od pierwszego wejrzenia” (Ś, 71). W teksturze miejsca w tym utworze wyraźne są emocje i doświadczenia. Szuber pisze o górach „sensualnych”: widzianych, przemierzanych i doświadczanych w różny sposób (z okien szybowca, na motorze, pieszo). Utwór jest świadectwem silnego, emocjonalnego związku z miejscem. Nie przerwała go nawet choroba, która oddaliła poetę od ukochanych gór. Właśnie wtedy bezpośrednie doświadczenia i doznania sensualne zostały zastąpione przez archiwum kultury i wyobraźnię. Wspominając długi pobyt w szpitalu, Szuber pisze:

Ograniczony do paru możliwych w tej sytuacji ruchów, sięgałem na parapet nazywany przez kolegów z sali biblioteką. Trzymałem tam mapy, książki, notatniki. Jesień w górach nabierała barw, tymczasem ja na przekór, ale czemu – losowi, przypadkowi, spiskowi genów? – nieśpiesznie, cytując po cytacie, ćwicząc się w poetyce centonu, układałem *Las wielki i niedźwiedziów dosyć* [...] (Ś, 73).

Archiwum kultury ma w tym przypadku wyraźnie kompensacyjny charakter. „Biblioteka” na parapecie szpitalnym i ćwiczenia w poetyce centonu ujawniają „gorączkę archiwum”. Przeszukiwanie zgromadzonych zbiorów wiąże się z pragnieniem odnalezienia utraconego przez

⁴⁴Okupnik, 175.

⁴⁵Ryszard Nycz, *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze* (Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN, 1993).

⁴⁶Janusz Szuber, „Świadectwo języka”, w: *Powiedzieć. Cokolwiek* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011), 71–74. W pracy stosuję skrót Ś.

chorobę miejsca i poznania jego *arche*. Dla poety początkiem i istotą Bieszczadów jest wielokulturowość i różnorodność. Pragnienie utrwalenia, zatrzymania „polifonicznej całości” ściera się z melancholijnym poczuciem straty – świadomością bezpowrotnego oddalenia od gór bezpośrednio doświadczanych i utopijności komponowanej wizji. Przypominające bibliotekę, zdecydowanie logocentryczne archiwum kultury jest w utworach Szubera miejscem ucieczki od bólów egzystencji i historii.

Równie interesująca, choć odmienna jest rola (a także charakter) archiwum kultury w *Kiczarach. Podróży przez Bieszczady* Adama Robińskiego⁴⁷. W hybrydycznym utworze, który jest zarówno reportażem podróżniczym, jak i studium antropologicznym oraz esejem o miejscu, także można dostrzec „gorączkę archiwum”. O wadze archiwum kultury w utworze Robińskiego przekonują już początkowe fragmenty. Reporter snuje wspomnienia z dzieciństwa spędzonego w warszawskim bloku, rozglądając się po własnym archiwum – prywatnym zbiorze książek i map, pisze o początkach swojej krajoznawczej pasji⁴⁸. Właściwa podróż przez Bieszczady rozpoczyna się od wizyty w Muzeum Przyrodniczym Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Ustrzykach Dolnych. Wędrowiec zwraca uwagę tylko na jeden eksponat – gipsowy odlew nosorożca włochatego, żyjącego na ziemi dwadzieścia trzy tysiące lat temu. Reporter powtarza za Bruce'em Chatwinem, którego książkę *W Patagonii* ma w plecaku: „Nic tak nie ożywia opowieści jak skamielina albo inny paleontologiczny wątek” (K, 23). *Travelbook* angielskiego pisarza okazuje się najważniejszym przewodnikiem w podróży przez Bieszczady. Robiński snuje zaskakujące analogie, odnajdując „polską Patagonię” – „eksterytorialną krajinę, gdzieś na końcu świata” (K, 53). W paleontologicznym wątku poza wyraźnym wskazaniem źródła inspiracji literackiej można dostrzec także inicjalny gest archiwalny. Reporter nie tylko ogląda eksponat, ale – jak archiwista – zaczyna go też analizować. Robiński podaje informacje o wcześniejszych wykopaliskach i poszukiwaniach. Rzeczowo informuje o czynnikach, które sprawiły, że ciało nosorożca odkryte w 1929 roku na terenie dawnego województwa stanisławowskiego zachowało się w tak dobrym stanie (K, 19). Anegdota i logistyczno-inżynierskie szczegóły związane z operacją wydobycia archeologicznego odkrycia na powierzchnię przekonują o wadze wykopaliska – w okolicy było ono wydarzeniem „porównywalnym tylko z lądowaniem Apollo 11 na Księżycu” (K, 22). Szczegółowo zostały także przedstawione wysiłki związane z zabezpieczeniem – zarchiwizowaniem znaleziska. Muzealny eksponat rozpoczyna archiwalne poszukiwania, wywołując pytania nie tylko o prehistorię miejsca, ale także o czasy późniejsze, gdy Bieszczady były częścią Galicji, i współczesne, gdy są Parkiem Narodowym. Fragment o prehistorycznym nosorożcu może nasuwać na myśl także „archeologiczną parabolę”, którą Derrida dostrzegł w pismach Zygmunta Freuda. Ojciec psychoanalizy marzył w swojej pracy o odkryciu na miarę wykopalisk archeologicznych, które byłoby źródłem niewymagającym dodatkowych wyjaśnień archiwisty („*arche bez archiwum*”)⁴⁹. Jednak, jak pisze Derrida, Freud w ten sposób sam „podbija stawkę w gorączce archiwum”⁵⁰, poszukiwanie

⁴⁷Adam Robiński, *Kiczery. Podróż przez Bieszczady* (Wołowiec: Czarne, 2019). W pracy stosuję skrót K.

⁴⁸Wyrazem tej pasji jest debiutancka książka Adama Robińskiego, *Hajstry. Krajobraz bocznym dróg* (Wołowiec: Czarne, 2017).

⁴⁹Derrida, 136.

⁵⁰Derrida, 141.

„mówiącej” skamieliny czy kamienia rozbudza jeszcze bardziej archiwalny popęd, między *arche*, *archiwum* i *archeologią* powstają napięcia semantyczne. Archeologiczny eksponat oglądany zaraz na początku bieszczadzkiej podróży nie „mówi sam za siebie”, nie jest odpowiedzią, lecz raczej wywołuje wiele pytań (np. w jaki sposób trafił do muzeum w Ustrzykach Dolnych). Przypomina odnaleziony w archiwum dokument, którego pochodzenie trzeba sprawdzić, który wymaga odczytania i naprowadza na trop kolejnych archiwaliów, kieruje do innych zbiorów. W ten sposób rozpoczynają się w *Kiczera*... poszukiwania czegoś, co pozwoliłoby wyjaśnić, na czym polega fenomen Bieszczadów.

Robiński sięga do archiwum kultury, przywołując literackie opisy, wspomnienia, dokumenty, przewodniki turystyczne. Wśród cytowanych autorów są: Aleksander Fredro, Wincenty Pol, Mieczysław Orłowicz, Martin Pollack, Stanisław Kryciński, Andrzej Potocki, Władysław Krygowski. Jednak w swych archiwalnych poszukiwaniach reporter nie ogranicza się tylko do intertekstualnych nawiązań. Archiwum tworzące teksturę miejsca w *Kiczera*... ma bardziej różnorodny charakter, niż było to w centonie Szubera. Nie jest biblioteką czy muzeum, bardziej przypomina gabinet osobliwości.

Za sprawą nawiązania do projektu artystycznego Karoliny Grzywnowicz, zatytułowanego *Chwasty* (K, 104–106), znajdują się w nim także pospolite rośliny. Artystka dosłownie przyniosła do Galerii Zachęta fragment bieszczadzkiej łąki. Jej celem było zwrócenie uwagi na archiwalną funkcję natury – na podstawie rozmieszczenia chwastów odtworzyła układ dawnych wsi bojkowski. Podobne pragnienie zarchiwizowania ostatnich śladów z przeszłości stało się impulsem do powołania Muzeum Migracji, o którym także pisze Robiński. Jest to „placówka wędrowna”, mieszcząca się w przyczepie kempingowej przerobionej na mobilne studio nagraniowe. Reporter cytuje fragmenty zebranych w ten sposób świadectw i wspomnień z czasów drugiej wojny światowej i lat powojennych. Przede wszystkim autor *Kiczera*... sam tworzy bieszczadzkie archiwum mówione, zapisując historie opowiedziane mu przez różnych „bieszczadników”. Ze wspomnień o „pionierach”, o greckich uchodźcach w Krościenku, o kręconych na połoninach westernach wyłania się obraz dawnych, „dzikich” Bieszczadów. Ale w ramach reporterskiej opowieści o podróży archiwizowane są również opowieści współczesne: na przykład o pogoniach za „zrzutami” (czyli rogami) jeleni, czy też turystyczne legendy o spotkaniach z niedźwiedziami. Jedna opowieść pociąga za sobą kolejną, wyznaczając „trajektorię archiwalnego *questu*”⁵¹, przekonując o niemożliwości uspołnieniu obrazu. Na podstawie zebranego materiału reporter-archiwista stwierdza: „W Bieszczadach wszystkim się coś wydawało. Jednym, że są kowbojami, innym, że tutejsze lasy to studnie bez dna i na niżu nikt się nie zorientuje, gdy wyschnie” (K, 235–236).

Robiński nie tylko sugeruje, że bieszczadzkie archiwum jest bardziej figurą wyobraźni, niż pamięcią⁵², ale i eksponuje znaczące luki w zbiorze. Braki nie wynikają jedynie z kruchości archiwaliów. W dużej mierze są pozostałością po PRL-u, gdy historia okolicy, zwłaszcza związana

⁵¹Sformułowanie zaczerpnięte z artykułu Katarzyny Szalewskiej „Topografie archiwum – o genealogii i melancholii”, w: *Świadectwa pamięci*, 261.

⁵²O archiwum jako figurze wyobraźni, która w ponowoczesnej autobiografii jest „formą konceptualizacji własnej tożsamości” pisze Szalewska, 259.

z drugą wojną światową i akcją „Wisła”, była fałszowana i tabuizowana. Ilustracją wspomnianych manipulacji jest cytat z obszernego *Przewodnika po Polsce* z 1969 roku, w którym „To, co wydarzyło się w dolinach, a więc wysiedlenie osiemdziesięciu sześciu tysięcy mieszkańców województwa rzeszowskiego niepolskiej narodowości, autorzy nazwali «zjawiskiem wtórnego upierwotnienia wegetacji»” (K, 157).

Podróż przez Bieszczady w *Kiczerach...* okazuje się wędrówką po zakamarkach miejscowego archiwum, przypominającego gabinet osobliwości. Konstruowane w narracji archiwum stanowi przestrzeń zapisu, utrwalenia przekazów i wyobrażeń na temat miejsca, ale i krytycznego namysłu nad nimi. Efektem archiwalnego *questu* nie jest jednak odpowiedź na pytanie o fenomen Bieszczadów, lecz odkrycie wyjątkowo skomplikowanej tekstury tego miejsca. W utworze Robińskiego archiwum kultury ma wymiar melancholijny, rozbudza pragnienia, ale nie spełnia pokładanych w nim nadziei, można powiedzieć, że jest:

[...] zbyt przypadkowe i zbyt obszerne, by mogło stanowić odpowiedź. Strata kryje się w nieuporządkowanych zbiorach archiwalnych – archiwum zawiera wszystko i nic jednocześnie, stając się samo w sobie synonimem melancholijnego braku⁵³.

Geopoetologiczny detal – pojęcie operacyjne

Archiwum kultury, choć nie jest tak popularnym pojęciem operacyjnym, jak chociażby mapy narracyjne, podróże lekturowe czy tropy toponomastyczne, okazuje się użyteczne i ważne w praktyce lekturowej⁵⁴. Ta część tekstury miejsca, wchodząc w relacje z pozostałymi elementami, pozwala miejsce poznać i rozpoznać, spojrzeć na nie inaczej, doświadczyć głębiej, wniknąć w nie. Bywa także pożywką dla wyobraźni kreującej miejsce, tworzącej je od podstaw lub na nowo. W przywołanych utworach Szubera i Robińskiego archiwum kultury odgrywa pierwszoplanową rolę, a zarazem w obu przypadkach dostrzec można krytyczny namysł nad tym, co je tworzy. Geopoetologiczny detal zwraca uwagę właśnie na szczegóły, na drobiazgi, czasami trudne do odnalezienia w archiwalnych zakamarkach, na ich rolę w teksturze miejsca. Trudno nie zadać także pytań o performatywny i pragmatyczny wymiar archiwum kultury, o sposób, w jaki archiwalia są literacko gromadzone, utrwalane, konstruowane, oraz o cel tych zbiorów. W każdym przypadku istotna jest kwestia wyboru i pominięcia. W centonie sygnalizuje ona intencję idealizacji ukochanych stron, w reportażu Robińskiego odsłania polityczne manipulacje, indywidualne złudzenia, mitologizację miejsca, fantazmatyczny w istocie charakter Bieszczadów.

⁵³Szalewska, 254.

⁵⁴Przykładem zastosowania terminu „archiwum kultury” w praktyce interpretacyjnej jest np. praca: Jerzy Borowczyk, Krzysztof Skibski, „Puste miejsca w przestrzeni, puste miejsca w języku. Wokół Miejsca Andrzeja Stasiuka i dwóch opowiadań Zygmunta Haupta”, *Polonistyka. Innowacje* 8 (2018): 173–190.

Elżbieta Winiecka pisząc o kontekstach mikropoetyki, pośrednio wskazuje na rolę detali:

Mikropoetyka wnika w drobiny tekstowe, ale też w szczeliny pomiędzy nimi, próbuje zgłębić to, co niewypowiedziane i niewypowiadalne. Nie jest więc wyłącznie sztuką analizy, lecz, przede wszystkim, interpretacji⁵⁵.

Archiwum kultury w geopoetyce jest taką drobiną, częścią składową, która ma znaczenie. To metaforyczny detal, swego rodzaju szczelina, przez którą można wniknąć w tak trudne często sprawy związane z miejscem. Geopoetologiczny szczegół domaga się uważności i analizy. Przede wszystkim jednak – zgodnie z tym, co pisze Winiecka – wymaga interpretacji i do interpretacji prowadzi.

⁵⁵Winiecka, „Mikropoetyka i jej konteksty”, 51–52.

Bibliografia

- Borowczyk, Jerzy, Krzysztof Skibski, „Puste miejsca w przestrzeni, puste miejsca w języku. Wokół Miejsca Andrzeja Stasiuka i dwóch opowiadań Zygmunta Haupta”. *Polonistyka. Innowacje* 8 (2018): 173–190.
- Cieślak-Sokołowski, Tomasz. *Mój wszechświat uczyniony*. O poezji Janusza Szubera. Kraków: Universitas, 2004.
- Czerwińska, Małgorzata „Miejsca autobiograficzne. Propozycja w ramach geopoetyki”. *Teksty Drugie* 5 (2011): 183–200.
- Derrida, Jacques. *Gorączka archiwum. Impresja freudowska*. Tłum. Jakub Momro. Warszawa: Wydawnictwo IBL, 2016.
- Konończuk, Elżbieta. „W meandrach geopoetyki”. *Teksty Drugie* 6 (2005): 213–228.
- Kopka, Aleksander. „Śladem archiwów (Jacques Derrida *Gorączka archiwum*)”. *Art. Papier* 332 (2017). <http://artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=334&artykul=6441>. Dostęp 1.02.2020.
- Kronenberg, Anna. *Geopoetyka. Związki literatury i środowiska*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014.
- Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy*. Red. Michał Paweł Markowski, Ryszard Nycz. Kraków: Universitas, 2012.
- Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*. Red. Teresa Walas, Ryszard Nycz. Kraków: Universitas, 2012.
- Kurz, Iwona. „Archiwum”. W: *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. Magdalena Saryusz-Wolska, Robert Traba, współpraca Joanna Kalicka, 45–51. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2014.
- Latawiec, Krystyna: „Poeta wobec uniwersum kultury. O poezji Janusza Szubera”. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis Folia* 20, *Studia Historiolitteraria* 4 (2004): 183–198.
- Mączka, Jacek. *Powidła dla Tejrzejusza. O poezji Janusza Szubera*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2008.
- Nycz, Ryszard. *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze*. Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN, 1993.
- Ogłóza, Ewa: „«Powiedzieć. Cokolwiek»». Janusza Szubera – próba lektury i projekt dydaktyczny”. *Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego* t. 22 (2013): 67–88.
- Okupnik, Małgorzata. „«Poszóstnie przez Bieszczad»». Janusza Szubera poetyckie utraty i nostalgii”. *Porównania* 2 (2012): 167–182.
- Rewerenda, Magdalena. *Performatywne archiwum teatru. Konsekwencje Nie-boskiej komedii. Szczątków Olivera Frljicia*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2020.
- Robiński, Adam. *Hajstry. Krajobraz bocznych dróg*. Wołowiec: Czarne, 2017.
- – –. *Kiczery. Podróż przez Bieszczady*. Wołowiec: Czarne, 2019.
- Rybicka, Elżbieta: *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*. Kraków: Universitas, 2014.
- – –. „Ponowoczesny regionalizm i badania komparatystyczne”. *Rocznik Komparatystyczny* 2 (2011): 141–161.
- Słownik języka polskiego PWN*. Red. Mieczysław Szymczak. T. 1: A–K. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
- Słownik wyrazów obcych PWN*. Red. Jan Tokarski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980.
- Sosnowska, Dorota. „Ciało jako archiwum – współczesne teoria teatru i performansu”. W: *Świadectwa pamięci (W kręgu źródeł i dyskursów (od XIX wieku do dzisiaj))*, red. Elżbieta Dąbrowicz, Beata Larenta, Magdalena Domurad, 79–89. Białystok: Alter Studio, 2018.
- Spatial literary studies. Interdisciplinary approaches to space, geography, and the imagination*. Red. Robert T. Tally. New York and London: Routledge, 2021.
- Stachowski, Lutosław. „Muzea jako strażnicy materiałów archiwalnych”. *Problemy Archiwistyki* 1 (2009): 23–49. <https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/problemy/LStachowski.pdf>. Dostęp 4.08.2021.

- Sulikowski, Andrzej. „Twórczość poetycka Janusza Szubera”. *Pamiętnik Literacki* 2 (2004): 93–128.
- Szalewska, Katarzyna. „Topo-grafie archiwum – o genealogii i melancholii”. W: *Świadectwa pamięci. W kręgu źródeł i dyskursów [od XIX wieku do dzisiaj]*, red. Elżbieta Dąbrowicz, Beata Larenta, Magdalena Domurad, 249–264. Białystok: Alter Studio, 2017.
- Szuber, Janusz. „Las wielki i niedźwiedziów dosyć”. W: *Tam, gdzie niedźwiedzie piwo warzą*, 8–9. Olszanica: Bosz, 2004.
- – –. „Świadectwo języka”. W: *Powiedzieć. Cokolwiek*, 71–74. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011.
- Tally, Robert T. „Introduction: the map and the guide”. W: *Teaching Space, Place, and Literature*, red. Robert T. Tally, 1–9. London and New York: Routledge, 2018.
- – –. „Introduction: The Reassertion of Space in Literary Studies”. W: *The Routledge Handbook of Literature and Space*, red. Robert T. Tally, 1–6. London and New York: Routledge, 2017.
- – –. „Spatial Literary Studies Versus Literary Geography? Boundaries and Borders Amidst Interdisciplinary Approaches to Space and Literature”. W: *Spatial literary studies. Interdisciplinary approaches to space, geography, and the imagination*, red. Robert T. Tally, 317–331. New York and London: Routledge, 2021.
- Taylor, Diana. *The Archive and the Repertoire. Performing Cultural Memory in the Americas*. Durham–London: Duke University Press, 2003.
- The Spatial Turn. Interdisciplinary Perspectives*. Red. Barney Warf, Santa Arias. London: Routledge, 2009.
- Ulicka, Danuta. „Archiwum” i archiwum. *Teksty Drugie* 4 (2017): 273–302.
- – –. „Zwrot archiwalny (jak ja go widzę)”. *Teksty Drugie* 1/2 (2010): 159–164.
- Winiecka, Elżbieta. „Mikropoetyka i jej konteksty”. *Forum Poetyki* 2017 (wiosna/lato): 38–55.
- White, Kenneth. *Geopoetyki*. Wybór, oprac., tłum. Kazimierz Brakoniecki. Olsztyn: Centrum Polsko-Francuskie Côtes d’Armor – Warmia i Mazury w Olsztynie, 2014.
- Wichrowska, Elżbieta. „Badacz w archiwum i archiwum badacza. Paradoks archiwum”. *Pamiętnik Literacki* 2 (2021): 289–299.
- Wolfgang, Ernst. „The Archive as Metaphor. From Archival Space to Archival Time”. *Open* 7 (2005): 46–53. <https://docplayer.net/12159609-Wolfgang-ernst-the-archive-as-metaphor-from-archival-space-to-archival-time.html>. Dostęp 7.07.2021.

SŁOWA KLUCZOWE:

Robiński

geopoetyka

tekstura miejsca

ABSTRAKT:

Archiwum kultury w słowniku geopoetyki to terminologiczny detal. Tak Elżbieta Rybicka nazwała część składową tekstury miejsca (którą tworzą także doświadczenie i wyobraźnia). Dopiero przyjęcie perspektywy mikro pozwala dostrzec, że archiwum kultury jest nie mniej skomplikowane od kluczowej kategorii, jaką jest w tym nurcie badań miejsce, a jeszcze dodatkowo nabiera znaczeń w kontekście zwrotu archiwalnego. Problemy związane z archiwum, jego różne rodzaje oraz rolę w konceptualizacji miejsca i tożsamości z nim związanej przybliżono poprzez interpretacje utworów Janusza Szubera (*Las wielki i niedźwiedziów dosyć; Świadectwo języka*) i Adama Robińskiego (*Kiczery. Podróż przez Bieszczady*).

d e t a l

SZUBER

ZWROT ARCHIWALNY

archiwum kultury

NOTA O AUTORCE:

Elżbieta Dutka – prof. dr hab., pracuje na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, na Wydziale Humanistycznym (Instytut Literaturoznawstwa), zajmuje się współczesną literaturą polską. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół problematyki spacjalnej (krajiny mityczne, miasta, regiony, krajobrazy, góry) widzianej z różnych perspektyw: geopoetyki, nowego regionalizmu. Autorka książek: *Ukraina w twórczości Włodzimierza Odojewskiego i Włodzimierza Paźniewskiego* (Katowice 2000), *Okolice nie tylko geograficzne. O twórczości Andrzeja Kuśniewicza* (Katowice 2008), *Zapisywanie miejsca. Szkice o Śląsku w literaturze przełomu wieków XX i XXI* (Katowice 2011), *Próby topograficzne. Miejsca i krajobrazy w literaturze polskiej XX i XXI wieku* (Katowice 2014), *Centra, prowincje, zaułki. Twórczość Julii Hartwig jako auto/bio/geo/grafia* (Kraków 2016), *Pytania o miejsce. Sondowanie topografii literackich XX i XXI wieku* (Kraków, 2019). Współredaktorka tomów zbiorowych, między innymi *Proza polska XX wieku. Przeglądy i interpretacje* (tom 2, Katowice 2012; tom 3, Katowice 2014). Publikowała między innymi w tomach zbiorowych w serii *Nowy Regionalizm w Badaniach Literackich* (Universitas). |